

СТРУКТУРА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ НІМЕЧЧИНИ

У статті на основі аналізу педагогічної літератури вперше представлено авторську структуру громадянського виховання в Німеччині; з'ясовані його цілі, завдання, принципи і методи; проведено порівняльний аналіз з українськими досягненнями в цій галузі.

Провідною проблемою української педагогічної науки є розробка методологічних засад формування особистості учнів загальноосвітньої школи. В умовах становлення української держави громадянському вихованню належить провідна роль. Про це свідчать державні документи: "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), "Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності" тощо.

Фундаментальне значення для дослідження проблеми громадянського виховання мають роботи німецьких педагогів Г. Гізеке, Ф. Куна, Т. Літта, П. Массінга, А. Мессера, В. Зандера, В. Зура, Е. Шпрангера. Проблема громадянського виховання в Німеччині на сучасному етапі займаються: В. Едельштайн, А. Ейкель, А. Слівка, С. Франк, Г. де Хаан.

Аналіз освітніх систем Німеччини, порівняння наукових та дослідницьких пошуків в області навчання і виховання у вітчизняній науці здійснювався Н. Абашкіною, М. Желуденко, В. Ломакович, І. Рудковською, І. Сташевською та ін. Але одним з невисвітлених аспектів залишається структура громадянського виховання у ФРН, дослідження якої необхідно для того, щоб зрозуміти, яким чином відбувається виховання громадянина в німецькій середній школі.

Таким чином, **метою** нашої статті є визначити та представити авторський варіант структури громадянського виховання учнів середніх шкіл у сучасній Німеччині.

Коли ми створюємо, розвиваємо, удосконалюємо, модернізуємо освітню систему, то завжди порівнюємо, що вже маємо з тим, що вже діє і довело свою ефективність. При цьому ми спираємося на певні ідеї, положення, підходи. У даній статті будуть розглянуті мета, цілі, завдання, принципи і методи громадянського виховання, те, як вони можуть вплинути на аналогічне виховання в Україні.

Розвиток наукового педагогічного знання в сучасних умовах припускає глибоке й всебічне вивчення досліджуваного об'єкта – у нашому випадку громадянського виховання. На відміну від українських педагогів, німецькі педагоги не окреслюють окремо структуру виховного процесу. Тому, вважаємо за доцільне навести власний варіант структури громадянського виховання в Німеччині. Опора на точку зору Ю. Бабанського [1] дала нам підставу говорити про те, що громадянське виховання містить у собі цільовий, змістовний, діяльнісний і результативний компоненти (рис. 1)

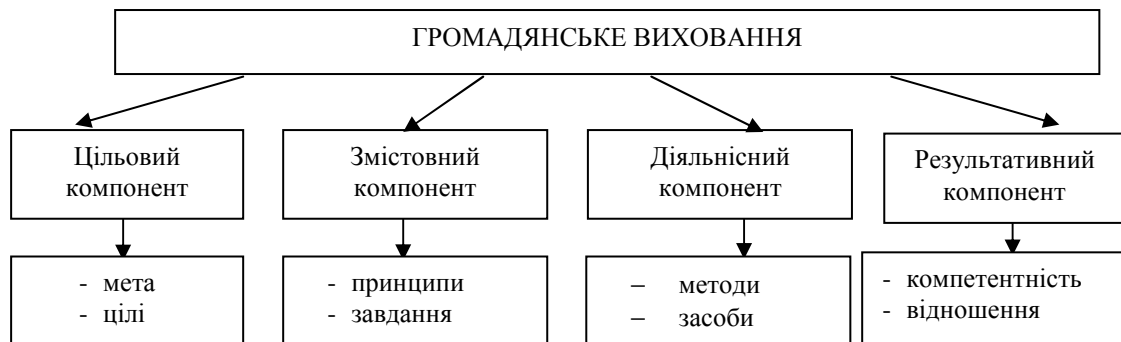

Рис. 1. Структура громадянського виховання в Німеччині.

У Німеччині громадянське виховання має місце в спеціальному предметі, який у залежності від землі називається "суспільствознавство", "соціологія" або "політика". Окрім цього, розроблено модельну програму "Демократія: вчитися і жити", в рамках якої вирішуються проблеми демократичного виховання учнів.

У початковій школі цілі та завдання громадянського виховання реалізуються переважно на предметах "природознавство" та "етика". У середній школі – це зв'язок історії і географії, економіки і праці, суспільствознавства і права, світознавства і техніки. Інші зв'язки наголошують на інтеграцію "політики" з такими предметами, як "етика", "цінності", "норми", "філософія", і, в першу чергу, з "економікою" і "соціологією".

Під цільовим компонентом розуміються мета і цілі виховання. Традиційною метою громадянського виховання в Німеччині є формування зрілого, свідомого, компетентного громадянина. Для досягнення цієї мети необхідно реалізувати такі цілі: сприяння основним знанням, розуміння політики, прийняття самостійних рішень та громадянська діяльність. Наступна схема відображає мету і цілі громадянського виховання:

Рис. 2. Мета і цілі громадянського виховання.

Майже всі німецькі вчені (Б. Зутор, В. В. Мікель, Г. Брайт, З. Шиле та ін.) впевнені, що громадянське виховання – це "форми навмисної діяльності, вони орієнтовані на досягнення цілей і формування цінностей. Сучасна держава не може відповісти на питання, що є найвище добро в плюралістичній системі цінностей. Ми можемо погодитися, що вона повинна запобігати лиху, і як цивілізована держава повинна орієнтувати свою діяльність на позитивні цінності. Ми маємо розуміти політику не як "виконавця" вищих цінностей, а як урегулювання конфліктів, боротьбу за покращення порядку з огляду на загально визнані цілі, які залишаються орієнтирами постійних завдань. Цим і повинно займатися громадянське виховання" [2].

Громадянське виховання повинне будити інтерес до політики і створювати передумови до формування зрілих відповідальних громадян, а також сприяти самостійному політичному аналізу та розвитку компетентності. Для цього, звичайно, необхідні базові знання. Тому це також є ціллю громадянського виховання. До того ж важливо вміти оперувати основними поняттями, наприклад, демократія, вибори, партія, розподіл влади, мир і т.д. [2].

Але громадянське виховання не зупиняється на оволодінні базових знань – вони утворюють міцний фундамент для реалізації наступних цілей.

Той, хто не орієнтується в політичній системі, хто не розуміє функції і взаємозалежності, той не може приймати участь у суспільному житті країни, йому не вистачатиме демократичної компетентності, він залишатиметься незрілим громадянином. З цього випливає послідовність цілей, які будуються одна на одній.

Порівнюючи мету громадянського виховання в Україні та Німеччині, можна зазначити той факт, що існує певна подібність, але і суттєва відмінність при її визначенні. У Концепції громадянського виховання нашої країни зазначається, що метою є "сформувати свідомого громадянина-патріота, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, спосіб мислення, вчинки та поведінка, спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні" [3]. Тобто, в ідеалі обох країн стоїть свідомий чи зрілий громадянин, але умови за яких учень таким стане різні. Це особливо стає помітним при розгляданні системи завдань громадянського виховання, через які реалізується поставлена мета.

Завдання громадянського виховання в Німеччині є предметом постійних дискусій. Серед основних називають наступні:

- Створення і укріплення цінностей вільної демократичної свідомості.
- Розуміння основної структури політики як вирішення актуальних проблем шляхом досягнення обов'язкових рішень у спірних суспільних питаннях.
- Орієнтація у важливих актуальних політичних областях майбутнього значення, наприклад, демократія та її загрози, відношення до економіки та екології, глобалізація, об'єднання Європи.
- Набуття певних навичок роботи з інформацією, пресою.

З цього випливають два типи завдань з відповідним змістом:

I. Конкретизація основних цінностей.

II. Розуміння політичного процесу приймання управлінських рішень у двох аспектах: - відповідальність за приймання рішень та їх повноваження (парламент, уряд, голосування і вибори, федералізм); - зміст рішень та його джерела: інтереси та їх представники (громадянські ініціативи, союзи, партії, ЗМІ) [4].

Наступним кроком дослідження структури громадянського виховання є вивчення принципів, які в Німеччині мають цікаве історичне підґрунтя. Принципи громадянського виховання уточнюють та уніфікують його цілі, які в Німеччині найчастіше зводять до формування зрілого, свідомого, компетентного громадянина. Вихідним пунктом цих принципів стало урегулювання протиріч через Бойтельбахську згоду в 1976 році [5: 11-24], яку було укладено під час конференції, де Г.-Г. Велінг сформулював три основні принципи громадянського виховання, з якими більшість погодилися. Протокол конференції в історії отримав назву "Бойтельбахська згода" і став фундаментом теорії громадянського виховання [5: 147]. Основними положеннями є:

1. Заборона на пригнічення учнів: неприпустимо пригнічувати непідготовлених учнів заради передачі бажаних думок і перешкоджати їм у "формуванні незалежної думки". Саме тут проходить межа між громадянським вихованням та індоктринацією. Индоктринація несумісна з роллю викладача в демократичному суспільстві і універсально прийнятою метою виховання учнів, здатних до незалежного судження (Mündigkeit).

2. Те, що спірно в науці й політиці, повинне бути спірно й на занятті: ця вимога дуже тісно пов'язана з першим пунктом, оскільки, різні точки зору випускаються з уваги, альтернативи залишаються необговореними, а це пряма дорога до індоктринації.

3. Надавання переваги особистим інтересам учнів: учні повинні мати можливість аналізувати політичну ситуацію й оцінювати, наскільки зачіпаються їх власні особисті інтереси, а також шукати засоби й способи впливати на політичну ситуацію, яку вони ідентифікували відповідно до їхніх особистих інтересів [6].

Далі зупинимося на принципах громадянського виховання. Вони утворюють систему рекомендацій у сфері виховання, тобто допомагають визначити зміст та методологію громадянського виховання, а також обґрунтовують вибір можливостей та аспектів.

Принципи взаємодіють між собою і доповнюють один одного. У залежності від теми на перший план виходять то одні, то інші, жодна тема не поєднує їх всіх. Проте, перші два принципи Бойтельбахської згоди займають провідну позицію при будь-якій тематиці. Громадянське виховання, яке порушує заборону пригнічення або принцип спірного питання вважається не професійним [6].

Рис. 3. Принципи громадянського виховання в Німеччині.

Принцип науковості. Громадянське виховання повинно пов'язуватися з науковими дисциплінами, зокрема з політологією.

Принцип орієнтації на учнів. Громадянське виховання орієнтовано на досвід та інтереси учнів. В ідеалі: "Вибір змісту та методів роботи повинен враховувати можливість працювати вчителю та учням абсолютно рівноправно. Учні розуміються не як об'єкти, а як суб'єкти процесу" [4].

Принцип проблемності. Громадянське виховання повинне виходити з реальних проблем і сприяти переважно формуванню знань й компетенції, які потрібні для роботи над проблемою. У першу чергу потрібно формувати здатність до вирішення проблем, а не просте накопичення знань.

Принцип прикладу. Виховання та навчання насичене прикладами скорочує об'єм та спрощує матеріал. Обрані аспекти повинні бути, по-перше, орієнтовані на учнів та носити проблемний характер, по-друге, містити розмаїття прикладів. Зразкове виховання та навчання повинно дозволяти

зрозуміти структури і закономірності в обраній темі і бути тісно пов'язаним з принципом проблемності. Зразкове навчання важливіше за прагнення повноти матеріалу [4].

Принцип актуальності та наочності. Громадянське виховання повинно по можливості торкатися актуальних проблем і варіантів їх вирішення. Зміст потрібно підбирати найменш абстрактно і найбільш наочно для легкого запам'ятовування. Якщо враховувати при відборі матеріалу такі критерії, як здивованість та значимість, то можна досягти підвищення мотивації учнів.

Принцип індуктивного способу дій. Громадянське виховання виходить від часткового – від наочних окремих випадків – і будує на цьому загальне. Принцип "індукція перед дедукцією" тісно пов'язаний з принципами проблемності, прикладу та орієнтації на учнів.

Принцип дієвості. Громадянське виховання повинно сприяти самостійності (наприклад, відповідними методами, такими як проектна робота) і "тренуванню індивідуальної дії в політичній дискусії та формування власної думки" [2: 148]. Мова йде про компетенцію дії "як політико релевантну методичну компетенцію учнів" [2].

Як бачимо, основні педагогічні положення Німеччини суттєвим чином відрізняються від українських, серед яких називають принципи гуманізації та демократизації, самоактивності й саморегуляції, системності, комплексності та міждисциплінарної інтегрованості, наступності та безперервності, природовідповідності, культуровідповідності, інтеркультурності, народності, та це природні відмінності, коли мова йде про різні культури і народи, і, відповідно, різні виховні цілі [3].

Діяльнісний компонент громадянського виховання містить у собі методи й засоби взаємодії педагогів і вихованців. Методи громадянського виховання в Німеччині поділяють на дві групи: виховання через розмову (Lernen durch Sprechen) і виховання через дію (Lernen durch Handeln). Засоби громадянського виховання – це канали педагогічного впливу на свідомість і поведінку дитини з метою повідомлення необхідних корисних знань, формування практичних умінь і навичок і в остаточному підсумку вироблення необхідних громадянських якостей.

Німецькі педагоги вважають, що здатність людини до аргументації, зважування і потім до вирішення проблеми – це центральна чеснота громадянина для підтримки і вдосконалення демократії. Враховуючи це, до першої групи методів відносяться наступні: 1. Кооперативне навчання (Kooperatives Lernen) (метод Аполло, рівноправне посередництво, карти розуму, групова головоломка, трьохфазове інтерв'ю, діяльність по схемі "килимок"); 2. Парламентські дебати (Debating); 3. Обмірковування (Deliberieren); 4. "Форум-роздум" (Deliberationforum); 5. Імітація парламенту (Parlamentssimulation), моделювання ООН (Model United Nations).

До другої групи відносять: 1. Соціальні вчення (Soziales Lernen); 2. Навчання дією (Lernen durch Engagement) – програма поєднання процесу освіти й суспільно корисної діяльності; 3. Молодіжне лідерство (Youth Leadership).

Серед методів та форм громадянського виховання в Україні пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості [3].

До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціодрама, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, "мозкові атаки", метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо. Крім цих методів, на думку українських учених, доцільно долучати також традиційні: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, з періодичною пресою, самостійне рецензування і т. ін.

Отже, назви деяких методів в Україні та Німеччині співпадають, проте, служать вони різним виховним завданням: німець отримує певний пакет знань і навичок та можливість навчитися застосувати їх на практиці, таким чином, Німеччина отримує зрілого громадянина, готового діяти в демократичному суспільстві; в українця формують громадянську свідомість і високу моральність, які визначають культуру поведінки особистості, таким чином Україна отримує свідомого громадянина-патріота з особистісними якостями, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства. Це підводить нас до визначення наступного компоненту структури громадянського виховання – результативного.

Критерієм оцінки розвитку, ступені сформованості громадянських якостей особистості, на думку Й. Дегьена, є сформованість демократичної компетентності, яка складається з трьох взаємодіючих компетентних форм [7].

Під пізнавальною компетентністю розуміється необхідність певного рівня знань і здатності до навчання, при цьому знання стосуються організаційного порядку політичної системи, функціональних взаємовідносин в межах цієї системи, всесвітньо-політичних та всесвітньо-економічних залежностей. Проте, громадянин повинен володіти знаннями про зміст актуальних політичних рішень.

Процедурна компетентність – це знання та навички, які необхідні для дійсного використання можливостей впливу і шансів участі у житті країни. З цією метою громадянин повинен знати про

адміністративні повноваження і законні процеси. Він повинен володіти стратегічними здатностями, щоб реалізовувати власні чи вірні загальновідомі цілі.

Рис. 4. Очікувані результати громадянського виховання.

Звичайна компетентність – це настанови, які громадянин повинен виконувати в суспільстві для збереження його складу.

Критерієм сформованості громадянських якостей особистості, на думку українських учених виступає сукупність ознак – розвиток патріотизму, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної культури, мотивації до праці; формування культури міжетнічних стосунків, культури поведінки особистості; бережливе ставлення до природи; моральність особистості [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Проведений аналіз педагогічної літератури щодо громадянського виховання в Німеччині дає підстави зробити наступні висновки:

- Метою громадянського виховання є формування зрілого, свідомого, компетентного громадянина.
- Цілі, які необхідно реалізувати, такі: сприяння основним знанням, розуміння політики, прийняття самостійних рішень та громадянська діяльність.
- Принципами громадянського виховання називають принцип науковості, орієнтації на учнів, проблемності, прикладу, актуальності та наочності, індуктивного способу дій, дієвості.
- Виділяються дві групи методів: виховання через розмову (Lernen durch Sprechen) і виховання через дію (Lernen durch Handeln).
- Результатом громадянського виховання вважається сформована демократична компетентність.

Цікавим і корисним буде дослідження того, як цілі, завдання, принципи і методи втілює в собі модель громадянського виховання школярів у Німеччині, що є подальшим предметом наших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
2. Ackermann P. u.a., Politikdidaktik kurzgefasst. Planungsfragen für den Politikunterricht, Bundeszentrale für politische Bildung Schriftenreihe Band 326. – Bonn 1994. – S. 148.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагог. Газета. – 2000. – № 6 (72), червень – 6 с.
4. Mickel W. W. (Hg.), Handbuch zur politischen Bildung; Bundeszentrale für politische Bildung, Schriftenreihe Band 358. – Bonn 1999. – S. 97.
5. Sander W. Politik in der Schule. Kleine Geschichte der politischen Bildung, Bundeszentrale für politische Bildung Schriftenreihe Band 429. – Bonn 2003. – S. 113-150.
6. Schiele S., Schneider H. (Hg.), Reicht der Beutelsbacher Konsens?, Schwalbach/Ts. – 1996.
7. Detjen J. Die Demokratiekompetenz der Bürger. Herausforderung für die politische Bildung, in: Aus Politik und Zeitgeschichte 25/2000. – S. 12-13.

Матеріал надійшов до редакції 12.04. 2010 р.

Кузякіна М. Л. Структура гражданского воспитания учеников средних школ Германии.

В статье на основании анализа педагогической литературы впервые представлена авторская структура гражданского воспитания в Германии; выяснены его цели, задачи, принципы и методы; проведен сравнительный анализ с украинскими достижениями в этой области.

Kuzyakina M. L. The Structure of Citizenship Education of Comprehensive School Pupils in Germany.

In article on the basis of the pedagogic literature the author's structure of citizenship education in Germany is presented; its purposes, tasks, principles and methods are found out; the comparative analysis with the Ukrainian achievements in this area is carried out.